

v duha in lepoto narodnih književnosti. Študij svetovne književnosti, ki naj bo prav tako intenziven, čeprav mu bomo odmerili manj časa, naj mladini pomaga razumevati pojave v domačih književnostih, omogoči naj ji temeljno poznavanje besedne umetnosti drugod po svetu in ji kar najbolj vzgoji čut za samostojno estetsko presojo.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jakob Rigler

PREMENE TONEMOV V OBLIKOSLOVNIH VZORCIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V slovenskem knjižnem jeziku se dopuščata dva tipa naglasa: dinamični in tonemski. Pri tonemskem naglaševanju ločimo na naglašeni vokalih dve intonaciji, ki ju tradicionalno imenujemo rastoča in padajoča. Ker pa značilnost njunega melodičnega poteka ni samo v tem, da raste ali pada, ampak je večinoma pri prvi padajoče rastoč in pri drugi rastoče padajoč ali pa se nasprotje med njima kaže samo v relativni višini, ju je bolje imenovati kar po znakih, s katerima ju označujemo: akutirana namesto rastoča in cirkumfektirana namesto padajoča.¹ Cirkumfektirana intonacija je fonološko neoznačen tonem, akutirana pa označen (markiran): zato hitro opazimo, če kdo uporabi akutirano intonacijo na nepravem mestu, medtem ko cirkumfektirana namesto akutirane ne moti preveč. Tonemsko naglašujejo večinoma pripadniki slovenskih centralnih narečij s središčem Slovenije, Ljubljano. Ker je tonemsko naglaševanje v slovenskem knjižnem jeziku samo fakultativno, se mu navadno ne posveča dosti pozornosti. Prvi je ugotovil tonemsko naglaševanje Vodnik, na podlagi Škrabčevih in Valjavčevih razprav pa ga je Šuman 1884 uvedel v slovnico. Tonemsko naglaševanje imamo zapisano tudi v Pleteršnikovem slovarju; v vseh izdajah svoje slovnice ga je vzdrževal Breznik, a poznejše domače slovnice so ga opustile.² Vendar dejstva, da dobra polovica Slovencev pozna tonemsko naglaševanje, ni mogoče povsem prezreti, poleg tega pa so intonacije pomembne tudi za znanstveno proučevanje slovenščine. Novi slovar slovenskega knjižnega jezika, ki

¹ Akutirana (rastoča) je označena z ' (na dolgih vokalih in r) in ˘ (na polglasniku), cirkumfektirana (padajoča) pa z ˘ (na dolgih vokalih in r) in ˝ (na kratkih vokalih in polglasniku). Ozkost e-ja in o-ja se pri tonemskem naglaševanju označuje s piko pod črko, široka e in o pa sta brez oznake. Iz tipografskih razlogov se za cirkumfleks uporabljata polkrožec in strešica.

² Dobimo pa ga še v slovnica tujih avtorjev (De Bray, Svane) in v Toporišičevi knjigi: Slovenski jezik. Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama.

ga pripravlja Inštitut za slov. jezik SAZU, bo imel zato zapisane tudi intonacije. V slovar bodo sprejete intonacije, ki jih v knjižnem jeziku govorijo ljudje, doma z osrednjih področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani.

Dosedanje tonemske preмене v oblikoslovju so v slovnica in razpravah določene večinoma na osnovi osebnega govora njihovih piscev (oziroma piscev razprav po katerih so intonacije povzete). Ker pa je knjižni jezik tudi pri tonemskem naglaševanju šel pogostokrat svojo pot in uveljavil oziroma uveljavlja drugačne intonacije, kot so v narečjih, na katera so se doslej opirali, je bilo treba med pripravami za slovar ugotoviti tudi tonemske preмене v oblikoslovju knjižnega jezika.

Ta predlog tonemskih premen v oblikoslovju sem sestavil na podlagi širšega anketiranja uporabnikov knjižnega jezika, delno pa je upoštevana tudi tradicija. Obravnavan in sprejet je bil na sejah pravorečne komisije za slovar slovenskega knjižnega jezika.³

Splošne pripombe k tipom

Po katerem tipu⁴ se kakšna beseda naglašuje, nam kaže zapis naglasa osnovnih oblik, ki jih navajajo slovarji.⁵ Kje so naglašene posamezne oblike besed, ali je naglašeni samoglasnik dolg ali kratek, e ali o pa ozek ali širok, se vidi iz netonemskega naglaševanja.⁶ V tem članku navedene intonacijske spremembe veljajo ne glede na naglasno mesto in samoglasnik, če ni to dvoje posebej omenjeno. Zadnji ali edini kratki zlogi niso upoštevani, ker so samo cirkumfektirani.

Kadar ima v predložni zvezi beseda ozki e ali o namesto sicer širokega (*góro* — *na gôro*) ali naglas na drugem mestu kot sicer (*primêr* — *na primer*), je intonacija cirkumfektirana.

Cirkumfektirane so tudi besede v zvalniški vlogi.

Intonacija dv. rod. in mest. ni posebej navedena, ker je enaka množinski; isto velja za intonacijo dvojskih oblik pri glagolu.

Samostalniki, ki se sklanjajo kot pridevniki (*dežurni -ega, zlo zlega*), imajo intonacijo po pridevniški sklanjatvi.

Pri navajanju intonacijskih dvojnici pomeni »ali« med obema variantama približno enakovrednost, »ali tudi« pa pomeni, da je druga varianta redkejša.

SAMOSTALNIK

I (NEPREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. in rod.** (1. *slûžba -e*, 2. *pošâst -i*, 3. *podražitêv -tve*, 4. *korâk -a*, 5. *sônce -a, kolô -êsa*) ne spreminja intonacije. Izjema so primeri, kadar se spremeni vokalna kvaliteta (*dôm dômu*).

³ Sestavljajo jo: A. Bajec, T. Logar, J. Rigler, S. Suhadolnik, F. Tomšič, J. Toporišič.

⁴ Osnovna razdelitev je prilagojena netonemskim naglasnim shemam, ki bodo v slovarju.

⁵ Za zdaj lahko dobimo intonacijski zapis osnovnih oblik v Pleteršnikovem slovarju. V novem slovarju se bodo intonacije deloma razlikovale od Pleteršnikovih. Pri Pleteršniku je treba zlasti upoštevati tudi to, da ima zapisan naglas kratkega nedoločnika (npr. *nôsiti* namesto *nositi* ipd.) in da uporablja ' za ''.

⁶ Za zdaj lahko dobimo te podatke v Slovenskem pravopisu, slovnica in raznih razpravah. Tudi pri tem bo v novem slovarju nekaj novosti.

Samostalniki s premaknjenim naglasnim mestom samo v mn. gredo v teh oblikah po mešanem naglasnem tipu (IV).

b) Tip z akutom v ed. im. in rod.

1. **Samostalniki ženskega spola na -a** (*lípa -e, kóšnja -e*). V ed. or. in mn. rod. so cirkumfektirani (*lípo, líp*), le primeri s širokim e ali o so v ed. or. lahko cirkumfektirani ali tudi akutirani (*kôšnja ~ kóšnja*). Kadar je v mn. rod. naglašen vrinjeni a, je lahko cirkumfektiran ali akutiran (*ovác ~ ovác*). Prislovno rabljen ed. tož. in or. je cirkumfektiran (*za mízo, na zímó, pod vódo*), od tistih primerov, pri katerih je še običajna dvojnica po mešanem naglasnem tipu (IV b 1), pa tudi mn. tož. (*na nôge*).

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*stárost -i, lúč -i*). V ed. or. so akutirani ali tudi cirkumfektirani (*stárostjo ~ stárostjo*), le kadar je naglašen predzadnji zlog, so samo cirkumfektirani (*lúčjo*). V mn. rod., mest. in or. ter v dv. daj. in or. so, kadar je naglašen predzadnji zlog, akutirani ali cirkumfektirani (*lúci ~ lúci, lúcih ~ lúcih, lúčmi ~ lúčmi, lúčma ~ lúčma*).

3. **Samostalniki ženskega spola na -ev** (*cérkev -kve*) so v ed. or. in mn. rod. cirkumfektirani (*cêrkvijo, cêrkev*). Po tem tipu gre tudi samostalnik *mati*.

4. **Samostalniki moškega spola** (*kovác -a, národ -a, stèber -bra, slúga -a*). V mn. rod., mest. in or. so akutirani ali tudi cirkumfektirani.⁷ Primeri s širokim e ali o (*lónec*) gredo po tipu I d 2.

Kadar se samostalniki moškega spola na -a sklanjajo kot samostalniki ženskega spola, so v ed. or. akutirani ali cirkumfektirani (*slúgo ~ slúgo*) in v mn. rod. cirkumfektirani (*slúg*).

5. **Samostalniki srednjega spola** (*kopíto -a, ókno -a, víme -ena*). V mn. so cirkumfektirani; izjema so le primeri s širokim e ali o v ed. im., samo množinski samostalniki in samostalnik *jájca*. Ti primeri so v mn. im. in tož., če so dvozložni, akutirani (*ókna, vráta*; izjema je *stêgna*), če so več kot dvozložni, akutirani ali tudi cirkumfektirani (*rešéta ~ rešéta, rešéta ~ rešéta*). Tudi dvozložni samostalniki so akutirani ali tudi cirkumfektirani, če obdržijo v mn. široki e ali o (*vésla ~ vésla, ókna ~ ókna*). V mn. im. in tož. akutirani primeri so v mn. rod., mest. in or. akutirani ali cirkumfektirani (*jájc ~ jájc, jájcih ~ jájcih, jájci ~ jájci*) razen naslednjih posebnosti: primeri s širokim e ali o so v mn. rod. cirkumfektirani (*vésel, rešét*) in v mn. mest. in or. akutirani ali tudi cirkumfektirani (*véslih ~ véslih, véslí ~ véslí*); tisti primeri, ki imajo pred množinsko končnico č (*pljuča*) ali soglasniško skupino z r (*rebra*), so v mn. rod., mest. in or. cirkumfektirani; primeri *kóla, ókna, vráta* so v vsej mn. akutirani, primera *nebesa* in *usta* pa prav tako akutirana, le v mn. rod. akutirana ali cirkumfektirana.

Dvojsinske oblike imajo množinsko ali edninsko intonacijo. Izjema je samostalnik *leto*, ki je v dv. im. in tož. samo akutiran.

c) Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. in akutom v ed. rod.

1. **Samostalniki moškega spola** (*přst přsta*). V ed. mest. (in predložnem daj.) so akutirani ali tudi cirkumfektirani (*přstu ~ přstu*). V mn. rod., mest. in or. so cirkumfektirani ali akutirani (*přstov ~ přstov, přstih ~ přstih, přsti ~ přsti*). Druge oblike so akutirane.⁷

⁷ Stalne prislovne zveze iz mn. tož. in mest. s premaknjenim pomenom so cirkumfektirane (*na kmete, »na deželo«, na kmetih, v hríbe, na prste*).

2. **Samostalniki srednjega spola** (*uhô ušésa*) imajo *-es-* v vseh sklonih akutiran, le v mn. rod. je akutiran ali cirkumflektiran (*ušés ~ ušés*).

č) **Tip s kračino v ed. im. in cirkumfleksom v ed. rod.**

1. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*nît nîti*) ne spreminjajo intonacije.

2. **Samostalniki moškega spola** (*blagoslôv -ôva*) ne spreminjajo intonacije.

d) **Tip s kračino v ed. im. in akutom v ed. rod.**

1. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*mîš mîši*). V ed. or. so cirkumflektirani (*mîšjo*). V mn. rod. so akutirani ali cirkumflektirani (*mîši ~ mîši*), v mn. mest. in or. ter dv. daj. in or. na predzadnjem zlogu cirkumflektirani ali akutirani (*mîših ~ mîših, mîšmi ~ mîšmi, mîšma ~ mîšma*).

2. **Samostalniki moškega spola** (*brât brâta, fanîè -éta*). V ed. mest. (in predložnem daj.) so akutirani ali tudi cirkumflektirani (*brâtu ~ brâtu*) ter v mn. rod., mest. in or. akutirani ali cirkumflektirani (*brátov ~ brátov, brâtih ~ brâtih, brâti ~ brâti*),⁷ le primeri, v katerih se premenjuje široki e ali o z ozkim, so posebnost. Ti primeri so, kadar imajo ozki samoglasnik, v ed. mest. (in predložnem daj.) cirkumflektirani (*kônju*), v mn. rod. in or. akutirani (*kônj, kônji*), v mn. mest. pa so, če imajo brezkončniški mn. rod., akutirani ali cirkumflektirani (*kônjih ~ kônjih*), sicer pa cirkumflektirani (zastarelo *stôlih*).

Samostalniki, ki imajo v mn. premaknjen naglas proti koncu besede (*gro-bôvi, stoléh*), imajo v teh oblikah intonacijo po tipu IV a 3.

3. **Samostalniki srednjega spola** (*deklè -éta*). V ed. mest. (in predložnem daj.) so akutirani ali cirkumflektirani (*deklêtu ~ deklêtu*). V mn. so cirkumflektirani (*deklêta* itd.). Dvojsinske oblike imajo množinsko ali tudi edninsko intonacijo.

II (PREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom v ed. rod.** (*senôžet senožeti, Cícero Cicerôna*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip z akutom v ed. rod.**

1. **Samostalniki moškega spola** (*jézik jezika*) gredo po tipu I d 2.

2. **Samostalniki srednjega spola** (*téle teléta, ráme raména*) gredo po tipu I d 3.

III (KONČNIŠKI NAGLASNI TIP)

a) **Tip z akutom na dolžini v ed. im.** (*gospá -é*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip s kračino v ed. im.**

1. **Samostalniki ženskega spola na -a** (*stezà*) gredo, če je naglašeni samoglasnik dolg, po tipu IV b 1, le brezkončniški mn. rod. je cirkumflektiran (*gúb*).

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*debèr*) gredo, če je naglašeni samoglasnik končnice dolg, po tipu IV a 2, v sklonih z naglasom na osnovi pa po tipu I d 1.

3. **Samostalniki moškega spola** (*pěs psà, stebèr -brà*) gredo, če je naglašeni samoglasnik končnice dolg, po tipu IV a 3, v sklonih z naglasom na osnovi pa po tipu I b 4. Kratki naglašeni samoglasniki v končnici so cirkumflektirani (*psòma*).

4. **Samostalniki srednjega spola** (*dnð dnà, sencë -à*) so, če je naglašeni samoglasnik dolg, akutirani (*tál, tléh* ipd.), le v mn. or. cirkumfektirani ali tudi akutirani (*tlêmi ~ tlêmi*), v dv. daj. in or. pa cirkumfektirani (*dnðma, dnôma*).

IV (MEŠANI NAGLASNI TIP)

a) Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im.

1. **Samostalniki ženskega spola na samoglasnik**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu lahko samo posamezne oblike (*besedí, hčerà*), se v teh oblikah naglašujejo po tipu IV a 2 ali IV b 1, glede na to, iz katere sklanjatve so končnice.

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*stvár -î*). Od oblik, naglašanih na osnovi, je ed. daj. in mest. akutiran (*stvári*). Končnice ed. or. ter mn. mest. in or. so akutirane (*stvarjó, stvaréh, stvarmí*), mn. rod. in daj. ter dv. daj. in or. pa akutirane ali cirkumfektirane (*stvarí ~ stvarí, stvarém ~ stvarêm, stvaréma ~ stvarêma*).

3. **Samostalniki moškega spola** (*dâr -û, ljudjê*) so akutirani le v mn. rod., mest. in or., če je naglašen končni zlog (*daróv, ljudi, lás, laséh, lasmí*), ter v ed. daj. in mest., kadar je v tem sklonu široki e ali o (*gnóju*), medtem ko so dvojnice z ozkim e ali o od istih samostalnikov cirkumfektirane (*gnôju*).^{8, 9}

4. **Samostalniki srednjega spola** (*mesô -â*) so akutirani ali tudi cirkumfektirani le na širokem e ali o (*srébru ~ srêbru*), sicer cirkumfektirani.

Samostalniki, ki imajo premaknjen naglas samo v mn. in izgubijo v mn. -es- (*črevô črevêsa čréva*), so v mn. im. in tož. akutirani (*čréva*), izjema je *ôka*; v drugih sklonih mn. gredo po tipu I b 5.

b) Tip z akutom na dolžini v ed. im.

1. **Samostalniki ženskega spola na -a** (*vóda -é ~ ê*). Naglašene končnice so cirkumfektirane, le v ed. or. je akutirana (*vodó*), v ed. in mn. rod. pa akutirana ali cirkumfektirana (*vodé ~ vodê, vodá ~ vodâ*). Brezkončniški mn. rod. je akutiran (*nóg*), le če je naglašen vrinjeni a, je cirkumfektiran ali akutiran (*ovác ~ ovác*).

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*lúč luči*). Oblike z naglasom na osnovi gredo po tipu I b 2, oblike z naglasom na končnici pa po tipu IV a 2.

3. **Samostalniki ženskega spola na -ev**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu lahko samo posamezne oblike (*cérkev, mn. cerkvê*), gredo v teh oblikah po tipu IV b 1, le brezkončniški mn. rod. je cirkumfektiran (*cêrkev*).

4. **Samostalniki moškega spola**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu samo posamezne oblike (*konec koncêh* ipd.), gredo v sklonih z naglašeno končnico po tipu IV a 3, sicer pa po tipu I b 4 (primeri s širokim e ali o pa po tipu I d 2).

c) Tip s kračino v ed. im.

1. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*kàd kadí*) gredo po tipu IV a 2.

⁸ Cirkumfektirane ali tudi akutirane so še prislovno rabljene oblike v ed. mest. od tistih samostalnikov, ki v istem pomenu nimajo množine, kot so snovna imena in abstrakta (*v lesu ~ v lesu, v stráhu ~ v stráhu*), ali imajo v mn. mest. lahko naglašeno končnico -eh (*bregéh: na bregu ~ na bregu*), vendar to ne velja za tiste samostalnike, ki imajo v ed. mest. lahko dvojnico s širokim e ali o.

⁹ Omeniti je treba še posebnost pri samostalnikih z brezkončniškim mn. rod. (*lás*). Če imajo ti samostalniki v mn. dvojnice z naglasom na osnovi — ki v knjižnem jeziku sicer niso dovoljene, vendar jih uporabljajo med drugim tudi v poeziji — so akutirane (*lâse* ipd.). Dovoljene oblike v prislovni rabi s predlogom so cirkumfektirane (*za lâse*).

2. **Samostalniki moškega spola**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu samo posamezne oblike (*stòl stolòv stoléh*), gredo v sklonih z naglašeno končnico po tipu IV a 3, sicer pa po tipu I d 2.

PRIDEVNIK

OSNOVNIK

I (NEPREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. in ž. sp.** (*vesêl -a*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip z akutom v ed. im. m. in ž. sp.** (*lísast -a, tènec -nka*) ne spreminja intonacije.

c) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*ljubezív -íva*) ima vse druge oblike akutirane.

č) **Tip z akutom v ed. im. m. sp. in cirkumfleksom v ed. im. ž. sp.** (*príden prídna*) je akutiran; samo ž. spol ed. je v im. cirkumfektiran, v drugih sklonih pa akutiran ali tudi cirkumfektiran (*prídne ~ prídne* itd.)

Pri pridevniki tega tipa, ki imajo v ed. im. ž. sp. intonacijsko dvojnico (*blázen blázna in blázna*), je v povedni rabi pogostejša cirkumfektirana varianta, v prilastkovi pa akutirana.

d) **Tip s kračino v ed. im. m. sp. in cirkumfleksom v ed. im. ž. sp.** (*sít síta*) gre po tipu I č. Izjema je *surðv -òva*, ki gre po tipu I a.

e) **Tip s kračino v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*zelèn -éna, tèsč tèsča*) ima vse druge oblike akutirane.

II (PREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom v ed. im. ž. sp.** (*bógat -âta*) gre po tipu I č.

b) **Tip z akutom v ed. im. ž. sp.** (*débel -éla*) ne spreminja intonacije. Izjema je določna oblika *vêliki -a*.

III (KONČNIŠKI NAGLASNI TIP)

Če je naglašeni samoglasnik končnice dolg (*zlêga, temnî* ipd.) je cirkumfektiran, le v ed. rod. in or. ž. sp. akutiran ali cirkumfektiran (*temnê ~ temnê, temnô ~ temnô*). Oblike, ki so naglašene na osnovi so akutirane (*tèmnega*).

IV (MEŠANI NAGLASNI TIP)

a) **Tip z akutom v ed. im. m. in ž. sp.** (*bél -a*) ima vse druge oblike akutirane, le kadar je naglašena končnica, je cirkumfektirana (*belô*). Primeri, ki imajo v ed. im. m. sp. akut na nezadnjem zlogu (*láhek -a -ô*) gredo po tipu IV b.

b) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*sûh súa, težák téžka*) ima naglašene končnice cirkumfektirane (*suhî* ipd.), le

v ed. rod. in or. ž. sp.¹⁰ je akutirana ali cirkumfleksirana (*bledé ~ bledê, bledó ~ bledô*); oblike z naglasom na osnovi pa so razen nedol. oblike ed. im. m. sp. (*sûh*) akutirane. Posebnosti so: *mlad* v pomenu »mladič«, *sam* v pomenu kot »samo« ali »prav on« in *dolg* v določni obliki, ki so cirkumfleksirani.

c) **Tip s kračino v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*stâr stâra, nõv nõva*) gre po tipu IV b. Izjema je določna oblika od *star*, ki je cirkumfleksirana, kadar je rabljena samostalniško (*stâri*) in v stalnih zvezah (*stâra mati, stâro leto, Stâri trg*).

PRIMERNIK

Tip s pripono -ji, -ši je cirkumfleksiran (*nížji, lêpši*). Izjema je akutirana intonacija v zastareli obliki *stârji* ter cirkumfleksirana ali tudi akutirana v prislovnih oblikah *laž(j)e, laglje, kašnje*.

Tip s pripono -ejši in naglasom na podstavi je akutiran (*ljubeznívejši*), le primerniki od pridevniškega tipa I a (tj. s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. in ž. sp.) so cirkumfleksirani (*sřčnejši*).

Tip s pripono -ejši in naglasom na njej je cirkumfleksiran (*starêjši*).

Pri sklanjanju primernik ne spreminja intonacije.

PRIDEVNICI V NAGOVORU (*drâgi [prijatelj], zlâta, ljubezníva*) in po izvoru nagovorni (*drâgi* »ljubljeni«, *zlâta*) so cirkumfleksirani. Cirkumfleksirani so tudi, kadar so rabljeni kot samostojna imena (*Čřna*).

PRIDEVNIŠKE OBLIKE V ZVEZI S »TA« so cirkumfleksirane, le na širokem e ali o cirkumfleksirane ali akutirane ter od pridevnikov *mlad* in *nov* akutirane.

PRISLOVNI IZRAZI IZ PRIDEVNIKA

Prislovni izrazi iz pridevnika imajo intonacijo podstave, le od pridevnikov, ki so v ed. im. določne oblike m. sp. dvozložni in naglašeni na prvem zlogu (*lêpi, láhki, dóbri*) so v samostojno prislovno rabljenih stalnih zvezah s predlogom cirkumfleksirani (*na lêpem, od mlâdega, do žívega, na gôsto, na tânko, na nõvo, potíhem, narâhlo*).

Z A I M E K

Osebni zaimki. V ed. so akutirani; cirkumfleksirani so le: ed. im. za 2. osebo (*tí*), končniško naglašene variante ed. im. in tož. s. sp. za 3. osebo (*onô*) in v ed. or. variante z *a* v osnovi (*mâno, tâbo*). V ed. daj., tož. in mest. ž. sp. za 3. osebo so akutirani ali cirkumfleksirani (*njêj ~ njêj, njó ~ njô*). V dv. in mn. so cirkumfleksirani, le na širokem o akutirani.

Svojilni zaimki se ravnaajo po ustreznem tipu pridevniške sklanjatve.

Vprašalni, kazalni in oziralni zaimki pri sklanjanju ne spreminjajo intonacije.

¹⁰ Oblike s tem naglasnim mestom so znane samo še v poeziji.

Nedoločni zaimki, ki so tvorjeni iz vprašalnih ali oziralnih zaimkov, pri sklanjanju ne spreminjajo intonacije, v oblikah s premaknjenim naglasom pa se ravna po ustreznih vprašalnih ali oziralnih zaimkih (*nêkdo z nekóm*). Drugi nedoločni zaimki gredo po ustreznem tipu pridevniške sklanjatve.

ŠTEVNIK

Ēden (ĕn) éna gre po ustreznem tipu pridevniške sklanjatve. Razen v im. in tož. sta *dvâ dvĕ* in *obâ obĕ* akutirana ali tudi cirkumfektirana, *trije trî* in *štirje štîri* cirkumfektirana, *pĕt, šĕst, devĕt, desĕt* in *stô* pa so akutirani. Vsi drugi števniki (tudi vrstilni, ločilni in množilni) pri sklanjanju ne spreminjajo intonacije.

GLAGOL

I A (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., VENDAR NE NEPOSREDNO PRED -TI IN -M)

a) **Tip s cirkumfleksom v ned. in sed.** (*okopāvati -am, rîsati rîšem*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip z akutom v ned. in sed.** (*tîskati -am, pĕstovati -ujem*) ne spreminja intonacije.¹¹

c) **Tip z akutom v ned. in cirkumfleksom v sed.** (*dĕlati, dĕlam, mîsliti mîslim*). **Veelnik** je akutiran (*mîsli -te* itd.), le *glej* je v vseh oblikah akutiran ali cirkumfektiran (*glĕj ~ glĕj, glĕjmo ~ glĕjmo* itd.)¹¹. **Deležnik na -l** je akutiran, le v ed. ž. sp. je akutiran ali cirkumfektiran (*mîslil mîslila ~ mîslila mîslili* itd.)^{11 12}. **Deležnik na -n** je cirkumfektiran (*zamîšljen*). **Namenilnik** je akutiran (*dĕlat*).

I B (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., IN SICER V NED. NEPOSREDNO PRED -TI, V SED. NE NEPOSREDNO PRED -M)

a) **Tip s cirkumfleksom v sed.** (*krâsti krâdem, bîti bîjem, štĕti štĕjem*). Kratka oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*bijó*). **Veelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*krâdi*), na zadnjem pa cirkumfektiran ali tudi akutiran, le na e samo cirkumfektiran (*obûj ~ obûj, štĕj*); v mn. je na predzadnjem zlogu cirkumfektiran (*obûjte, štĕjte*), sicer akutiran (*krâdite*). **Deležnik na -l: 1** če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*obûl* ipd.) je v ed. m. sp. cirkumfektiran, v ed. ž. sp. akutiran, v drugih oblikah pa cirkumfektiran ali akutiran (*obûl obûla obûli ~ obûli* itd.); 2) če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*bîl, krâdel*), je v ed. m. sp. cirkumfektiran, v drugih oblikah pa akutiran (*bîl bîla* itd., *krâdel krâdla -i* itd.). **Deležnik na -n** je cirkumfektiran (*ukrâden -a*). **Deležnik na -t** je cirkumfektiran (*ubît -a*). **Namenilnik** je cirkumfektiran (*krâst, štĕt*).

¹¹ Glagoli, ki v veelniku ali deležniku na -l naglas lahko premaknejo na naslednji zlog (*blîskâjte, blîskâlo, čakâjte* ipd.) imajo v teh oblikah intonacijo po tipu III b.

¹² Pridevniške izpeljanke iz glagolov tipa *otrpel < otrpnîti* so samo akutirane.

b) **Tip z akutom v sed.** (*grísti grízem, píti pijem, bráti bérem*). Kratka oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*beró*). **Velelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*grízi, béri*), na zadnjem pa cirkumflektiran ali tudi akutiran (*pij ~ píj*); v mn. na predzadnjem cirkumflektiran (*beríte, pijte*), sicer pa akutiran (*grízite*). **Deležnik na -l:** 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*píl*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*píl píla píli itd.*); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno kračino (*mlèl*), je akutiran (*mlèl mléla itd.*), le na *a* je v ed. ž. sp. cirkumflektiran (*klála*); 3. če ima zadnji zlog v ed. m. sp. nenaglašen (*gríz*el), je v ed. m. sp. — razen nekaj izjem — cirkumflektiran, v drugih oblikah pa akutiran (*gríz*el *gríz*la itd.). Izjeme so primeri s širokim *e* ali *o*, s polglasnikom in tisti, ki imajo razen v ed. m. sp. široki *e* ali *o*. Ti so akutirani (*né*sel, *sóp*el — *sóp*el), če imajo obenem soglasniško skupino *tl/dl*, pa so akutirani ali cirkumflektirani (*bré*del ~ *brê*del — *bré*del ~ *brê*del).¹³ **Deležnik na -n** je cirkumflektiran (*ogrí*zen -*a*),¹³ le če je naglašen -*an* ali -*en*, je akutiran (*prebrán* -*a*, *prenesěn* -*éna*). **Deležnik na -t** je cirkumflektiran (*zapít* -*a*). **Namenilnik** je cirkumflektiran (*pít*).

I C (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., IN SICER V NED. NE NEPOSREDNO PRED -TI, V SED. PA NEPOSREDNO PRED -M)

Tip z akutom (*véd*eti *vém*, *povéd*ati *povém*). Končniško naglašena oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*vedó*). **Velelnik** je v zadnjem zlogu ed. in predzadnjem mn. cirkumflektiran (*povêj, povêj*te), sicer akutiran (*vê*di -*te*). **Deležnik na -l** je akutiran, le v ed. ž. sp. akutiran ali cirkumflektiran (*vê*del *vê*del*a* ~ *vê*del*a* *vê*del*i* itd.) **Deležnik na -n** je cirkumflektiran (*zapovê*dan -*a*). **Namenilnik** je akutiran (*povê*dat).

II (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., IN SICER NEPOSREDNO PRED -TI IN -M)

a) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v sed.** (*ravná*ti -*âm*, *imé*ti *imâm*, *smé*ti *smêm*). **Velelnik** je na zadnjem zlogu ed. in predzadnjem mn. cirkumflektiran (*imêj, imêj*te, *ravnâj*te), sicer akutiran (*pélj*i). **Deležnik na -l:** 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*smêl*), je v ed. m. sp. cirkumflektiran, v drugih oblikah pa akutiran ali cirkumflektiran (*smêl sméla ~ smêla sméli ~ smêli* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*smèl, péljal*), je akutiran, le v ed. ž. sp. s pripono *a* cirkumflektiran (*péljal peljála peljáli* itd.), s pripono *e* pa akutiran ali cirkumflektiran (*smèl sméla ~ smêla sméli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran (*poravnán* -*a*). **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (**imê*t), na nezadnjem akutiran (*pélj*at).

b) **Tip z akutom na dolžini v sed.** (*kričá*ti -*im*, *dušít*i ~ *dušít*i -*im*, *vrté*ti -*im*). Kratka oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*kričê*). **Velelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*vrtí*ti), na zadnjem pa cirkumflektiran ali tudi akutiran (*stôj ~ stó*j); v mn. je cirkumflektiran (*vrtíte, stôj*te); tisti primeri, ki so v deležniku na -*n* cirkumflektirani (*zakrív*ljen), so v velelniku na istem zlogu lahko akutirani ali cirkumflektirani (*zakrív*i ~ *zakrív*i). **Deležnik na -l:** 1. če ima v zadnjem zlogu

¹³ Oblike glagola *iti* s predpono so cirkumflektirane ali akutirane (*ná*šel ~ *ná*šel itd. *náj*den -*a* ~ *náj*den -*a* ipd.).

ed. m. sp. naglašeno dolžino, je na vokalu *a* ali *i* cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*spâl spála spâli* itd., *dušil dušila dušili* itd.), *bati se* in *stati* pa sta v vseh oblikah akutirana, na vokalu *e* je v ed. m. sp. cirkumflektiran (*zelenêl*), v drugih oblikah pa akutiran ali cirkumflektiran (*zelenêla -i ~ zelenêla -i* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*zelenêl, kléčal* ipd.), je z intonacijo tako: glagoli s pripono *a* so akutirani, le v ed. ž. sp. cirkumflektirani (*kléčal klečâla klečâli* itd.), s pripono *e* so akutirani, le v ed. ž. sp. akutirani ali cirkumflektirani (*žélel želêla ~ želêla želêli* itd.),¹⁴ s pripono *i* so cirkumflektirani, le v ed. ž. sp. akutirani (*pomnožil pomnožila pomnožili* itd.), če je pred *l* polglasnik, so v ed. m. sp. cirkumflektirani (*jêdel*), v drugih oblikah pa akutirani (*jédla, jédli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran, če je naglašen *-an* ali *-en* (*zaspán -a, zadušên -éna*), sicer pa cirkumflektiran (*zakrîvljen -a*). Izjeme so: *rójen, ogróžen ~ ogrôžen, slâvljen ~ slâvljen*. **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (*kosít*), od *stati* in *bati se* cirkumflektiran ali akutiran (*stât ~ stât*), na nezadnjem zlogu pa akutiran (*kléčat*).

c) **Tip s kračino v ed. sed.** (*stréti strêm, žgâti žgêm*). **Sedanjik** je v mn. akutiran (*žgémo, žgó*). **Velelnik** je akutiran (*téri*), le na predzadnjem zlogu mn. cirkumflektiran (*žgíte*). **Deležnik na -l**: 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*stírl, žgâl*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*žgâl žgála žgáli* itd.), od glagola *-četi* pa tudi v ed. ž. sp. cirkumflektiran ali akutiran (*začêla ~ začêla*); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno kračino (*dospêl*), je akutiran, le v ed. ž. sp. cirkumflektiran, toda na *e* cirkumflektiran ali tudi akutiran (*tkâl tkâla tkáli* itd., *dospêl dospêla ~ dospêla dospêli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran (*žgán -a*). **Deležnik na -t** je cirkumflektiran (*stîrt -a*). **Nome-nilnik** je cirkumflektiran (*žgât*).

III (NAGLAS V NED. SAMEM ALI V NED. IN SED. NA RAZLIČNIH ZLOGIH)

a) **Tip s cirkumfleksom v sed.** (*sejâti sêjem, kupováti -újem, skočiti ~ skočiti skôčim, razumêti -úmem*). **Velelnik** je na zadnjem zlogu ed. in predzadnjem mn. cirkumflektiran (*kupûj -te*), sicer akutiran (*skóči*), le od *umreti* lahko povsod cirkumflektiran (*razúmi ~ razúmi* itd.). **Deležnik na -l**: 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*sejâl*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. cirkumflektiran ali akutiran (*sejâl sejâla ~ sejâla sejâli* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*kupovâl, skóčil*), je akutiran, le v ed. m. in ž. sp. glagolov s pripono *e* akutiran ali cirkumflektiran ter v ed. ž. sp. glagolov s pripono *i* ali *a* (oz. *ova*) cirkumflektiran (*razúmel ~ razúmel razumêla ~ razumêla razumêli* itd., *skóčil skočila skočili* itd., *kupovâl -âla -áli* itd.). **Deležnik na -n** je cirkumflektiran, kadar je naglašen na istem zlogu kot sed. (*zaskôčen -a*), sicer pa akutiran, le če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. deležnika na *-l* naglašeno dolžino, lahko tudi cirkumflektiran (*kupován -a, posejân -a ~ posejân -a*). **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (*sejât*), na nezadnjem akutiran (*skóčit*).

b) **Tip z akutom v sed.** (*zidati ~ zidâti zidam, kovâti kújem, nositi ~ nositi nôsim, holêti hôčem*). **Velelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*zidaj,*

¹⁴ Predponski glagoli tipa *-živeti*, ki so v ed. m. sp. naglašeni na nezadnjem zlogu in imajo vzporedne tvorbe s pripono *i* (*-živiti*), so v ed. m. sp. lahko cirkumflektirani ali akutirani (*razživel ~ razživel*).

nósi), na zadnjem pa cirkumflektiran ali tudi akutiran (*kúj ~ kúj*); v mn. na predzadnjem cirkumflektiran (*zidájte, kújte*), sicer akutiran (*pišite*). **Deležnik na -l**: 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*kovál*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*kovál kovála kováli* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*iskál, zídál*), je akutiran, le v ed. ž. sp. z naglasom na priponi e akutiran ali cirkumflektiran (*hótel hotéla ~ hotéla hotéli* itd.) ter v ed. ž. sp. z naglasom na priponi i ali a cirkumflektiran (*nósil nosila -íli* itd., *zídál zidála -áli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran (*zídán -a, podkován -a*). **Deležnik na -t** je cirkumflektiran (*prijét -a*). **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (*kovát*), na nezadnjem akutiran (*zídát*).

Deležniki na -e, -č, -(v)ši

DELEŽNIK NA -E je cirkumflektiran (*vedê, igrâje*), le *grede* je cirkumflektiran ali akutiran (*gredê ~ gredê*).

DELEŽNIK NA -Č je akutiran, le v ed. im. m. sp. nedol. oblike akutiran ali tudi cirkumflektiran (*prebirajôč ~ prebirajôč prebirajôči -a* itd., *klečêč ~ klečêč klečêči -a* itd.).

DELEŽNIK NA -(V)ŠI je na predzadnjem zlogu cirkumflektiran (*pozabívši, začêňši*), sicer pa ima enako intonacijo kot deležnik na -l m. sp. (*videvši*).

DODATEK

Po gornjih pravilih je večinoma mogoče zelo enostavno določiti intonacijo posameznim oblikam kake besede.¹⁵ Le nekateri primeri so bolj komplicirani. Za take bi v ponazoritev navedel nekaj zgledov.

SAMOSTALNIK. Sin. Če vzamemo sklanjatev *sinu* (v rod. je naglas na *u*), je to mešani naglasni tip in gre torej po IV. Ker ima cirkumfleks na dolžini (če ga ne govorimo sami, ga lahko poiščemo v Pleteršniku), gre po IV a, in ker je m. sp., po IV a 3. Kdaj se intonacija spremeni, je navedeno v pravilih pod tem tipom, v drugih oblikah je ohranjena intonacija osnovne oblike. Za dv. rod. in mest. je treba upoštevati splošne pripombe k tipom (na začetku). Po vsem tem dobimo naslednje oblike: *sín sinû sinu -a/û -u -om, sinôvi sinóv sinôvom -e pri -ih s -i, sinôva/sína sinôv sinôvoma sinôva/sína sinôvih -oma*. Če vzamemo sklanjatev *sin -a*, je to nepremični naglasni tip (vsaj v ed.) in gre po I. Ker ima cirkumfleks na dolžini, gre po I a. V tem primeru je *sin* v vsej sklanjavi cirkumflektiran, tudi v mn., če ga sklanjamo po nepremičnem tipu: *síni -ov -om -e* itd.; če pa v mn. premakne naglas (*sinôvi*), nas opomba pri tipu I a napoti na tip IV. V tem primeru pa ima v mn. enake oblike in intonacije, kot prej navedene ob sklanjavi *sin sinu*.

Otrok. Ker naglasnega mesta ne spreminja, spada pod I. Ker ima v ed. im. kračino in akut v ed. rod., spada pod I d, in ker je m. sp., spada pod I d 2. Kdaj je o ozek ali širok, ugotovimo po SP. Dobimo naslednje oblike: *otrôk otróka otróku — k otróku ~ k otrôku otróka pri otróku ~ pri otrôku / pri otrôku z otrókom, otróci otrók otrókom otróke pri otrócih ~ pri otrôcih z otróki, otróka otrók otrókoma otróka pri otrócih ~ pri otrôcih z otrókoma*.

¹⁵ Po gornjih pravilih o tonemskih premenah v oblikoslovju knjižnega jezika pa je mogoče določiti intonacijo tudi govorjenim oblikam, ki niso knjižne.

Gora. Če sklanjamo *góra* -e (obakrat z naglasom na prvem zlogu), je to nepremični naglasni tip in gre po I. Ker ima akut v ed. im. in rod. in je ž. sp., gre torej po I b 1. Dobimo naslednje oblike: *góra* -e -i -o — prislovno na *gôro* / z ozkim o po pravilu v splošnih prip. k tipom na *gôri* pod *gôro* ~ pod *gôro* — prislovno pod *gôro*, *gôre* *gôr* *góram* *góre* — prislovno na *gôre* (ker je pri tem samostalniku vsaj v mn. še pogosten mešani naglasni tip) na *górah* -ami, *góri* *gôr* *górâma* -i -ah -ama. Če sklanjamo *góra* *goré* pa je to mešani naglasni tip in gre po IV. Ker ima akut na dolžini v ed. im. in je ž. sp., gre po IV b 1: *góra* *goré* ~ *gorê* *góri* *gorô* / s premaknjenim naglasnim mestom (po pravilu v splošnih pripombah k tipom) na *gôro* na *góri* pod *gorô*, *gorê* *gorá* ~ *gorâ* (brezkončniški mn. rod. se od mešanega naglasnega tipa pri tej besedi več ne uporablja, bil bi *gôr*) *gorâm* *gorê* / na *gôre* (po istem pravilu kot v ed.) *gorâh* *gorâmi*, *góri* / *gorê* *gorá* ~ *gorâ* *gorâma* *góri* / *gorê* *gorâh* *gorâma*.

PRIDEVNIK. Drobén. Če vzamemo *dróben* *dróbnâ* *dróbnô*, je to nepremični naglasni tip in gre po I. Ker ima akut v ed. im. m. in ž. sp., gre po I b in torej v sklanjativni ne spreminja intonacije, ampak je vseskozi akutiran. Za prislovne izraze iz pridevnika je posebno pravilo in po njem dobimo še: na *dróbnô* / na *drôbnô*. Varianta *dróben* *dróbnâ* *drobnô* gre sicer po IV a (ker ima v sr. sp. premaknjen naglas, gre po mešanem naglasnem tipu — pri pridevniku je nameč treba za ugotovitev osnovnega naglasnega tipa upoštevati tudi srednji spol), toda ker ima v ed. im. m. sp. akut na nezadnjem zlogu, gre v nadaljnjih oblikah po IV b in ima torej enake oblike kot varianta *drobân* *dróbnâ*. Varianta *drobân* *dróbnâ* spada pod mešani naglasni tip in ker ima cirkumfleks na dolžini v ed. im. m. sp. in akut v ed. im. ž. sp., gre po IV b. Posameznih oblik nima smisla navajati, ker jih je zelo enostavno izvesti po pravilih. Prislodne zveze so enake, kot pri že prej omenjeni varianti *dróben* -bna -bno. Tudi pri varianti *drobên* -bnâ, ki gre po končniškem naglasnem tipu (III), je enostavno izvesti posamezne oblike. Primer nik za vse variante je *drobnêjši*.

GLAGOL. Leči ležem. Ker ima naglas v ned. in sed. na istem zlogu ter v ned. neposredno pred -ti (či), v sed. pa ne neposredno pred -m, gre po I B. Ker ima v sedanjiku cirkumfleks, gre po I Ba. Kdaj je e ozek ali širok, ugotovimo po SP. Oblike so torej: *leči*, *ležem* -eš itd., *lézi* -imo -ite, *lêgel* *légla* -o -i itd. (po točki 2); *polêžen* -a, *lêč*.

Ležati ležim. Ker ima naglas v ned. in sed. na istem zlogu ter neposredno pred -ti in -m, gre po II. Ker ima akut na dolžini v sed., gre po II b. Oblike so: *ležati*, *ležim* itd. *ležé*, *léži* *ležimo* -te -va, *léžal* *ležála* *ležálo* -i itd. (po točki 2); *poležán* -a, *léžat*. In še drugi deležniki: *ležê*, *ležêč* ~ *ležêč* *ležêča* -e itd. (kot pridevnik).